

через культурно-освітні філії зберігало самобутність української культури, виховувало любов до української пісні, вистави, книги.

Джерела та література

1. Волинське слово. 1937. 1 січня.
2. Волинське слово. 1938. 4 грудня.
3. Державний архів Волинської області, ф. 1 (Воєводська коенда державної поліції), оп. 1, спр. 1.
4. Державний архів Волинської області, ф.46 (Волинське воєводське управління, оп. 9-а, спр.1076.
5. Державний архів Волинської області, ф. 198 (Волинське українське об'єднання).
6. Державний архів Рівненської області, ф. 30 (Рівненське повітове староство).
7. Державний архів Рівненської області, ф. 156 (відділ безпеки Здолбунівського повітового староства).
8. Державний архів Рівненської області, ф.479 (Волинське українське об'єднання, м. Рівне).
9. Зуляк І. «Просвіта» – будитель духу народного // Науковий збірник історичного факультету. Тернопіль, 1995. Вип. 2. Ч. 1. С. 61–65.
10. Зуляк І. «Просвіта» і суспільно-політичний рух Західної України (1919–1939) // Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Чернівці, 2005. Вип. 272. С. 90–97
11. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939). Тернопіль : Воля, 2005. 946 с.
12. Зуляк І. Реалізація «Просвітою» програми ліквідації неписьменності в міжвоєнний період (1919–1939 рр.) // Укр. іст. журн. 2005. № 6. С. 103–112.
13. Кучерепа М. «Просвіта» на Волині у міжвоєнний період (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.) / М. Кучерепа // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне [Текст]: зб. наук. ст., док. і матеріалів / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки; ред. В. К. Баран. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. С. 11–23.
14. Кучерепа М. М., Давидюк Р. П. Волинське українське об'єднання (1931–1939): Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2001.
15. Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців : (1919–1939 рр.) / М. Кучерепа // Україна – Польща: важкі питання: матеріали II міжнар. семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918–1947 рр.» / наук. ред. М. Кучерепа. Варшава, 1998. –Т. 1/2. С. 11–28.
16. Кучерепа М. Український політикум Волині 1921–1939 рр.: спроба узагальнення / М. Кучерепа // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. № 17. 2008. С. 239–247.
17. Миць М. Сячі українського відродження. До 60-річчя утворення ВУО // Радянська Волинь. 1991. 17 грудня.
18. Нарис історії «Просвіти» / [Р. Іваничук та ін.; за ред. І. Мельника]. – Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993. – 231 с.
19. «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне. Збірник наукових статей, документів і матеріалів / За ред. В. Барана. Луцьк: ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. 198 с.
20. Савчук Б. Волинська «Просвіта». Рівне: Ліста, 1996. 154 с.
21. Українська Нива.
22. Філіпович М. Луцька «Просвіта» (1918–1935 роки): автореф. дис. ... канд. істор. наук. Львів, 2002. 23 с.
23. Archiwum Akt Nowych, Prezydium Rady Ministrów, RKT 56, t. 8.
24. Archiwum Akt Nowych, Urząd Wojewódzki Wołyński, sygn.979/83.
25. Kęsik J. Zaufany Komendanta. Biografia polityczna Jana Henryka Józewskiego: 1892–1981. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995.
26. Wiadomości Ukraińskie.

УДК 94(438+477)(=161.2):930.253

Василь Притулюк

Роль товариства «Просвіта» у розвитку музично-драматичного мистецтва на Волині у міжвоєнний період

У статті аналізується роль товариства «Просвіта» у становленні та розвитку українського театру та музичного мистецтва на Волині у період з 1918 року і до початку Другої світової війни. Завдяки діяльності творчої інтелігенції, товариства «Просвіта», українці Волині, у досліджуваний період, змогли зберегти і примножити традиції національної культури, підняти на якісно новий рівень розвиток театрального та хорового мистецтва, а це у свою чергу, дозволило зберегти власну самоідентифікацію, розвинути національну ідею.

Ключові слова: товариство «Просвіта», музичне мистецтво, театр, Волинь, діячі культури, інтелігенція, національна ідея.

Prituluk V.E. The role of the Prosvita Society in the development of musical and dramatic art in Volyn in the interwar period.

The article analyzes the role of Prosvita society in the formation and development of the Ukrainian theater and musical art in Volyn in the period from 1918 to the beginning of the Second World War. Due to the activities of the creative intelligentsia, the Prosvita Society, Ukrainians of Volhynia, during the studied period, were able to preserve and increase the traditions of national culture, raise the level of development of theatrical and choral art to a qualitatively new level, which in turn allowed maintaining their own identity, developing a national idea.

Key words: Society «Prosvita», musical art, theater, Volyn, cultural figures, intellectuals, national idea.

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією із важливих ділянок культурно-просвітницької діяльності товариства «Просвіта», як у Галичині, так і на Волині був розвиток музично-драматичного мистецтва. З моменту заснування «Просвіти» у Галичині, 1868 року, та на Волині – 1918 року, громадська організація активно взялася за налагодження української освіти, видавничої справи, відкриття бібліотек, створення аматорських театральних колективів, хорів. Усі ці напрямки роботи товариства мали велику популярність і відіграли, без перебільшення, неоціненну роль у збереженні національної самобутності західних українців за умов, коли нація не мала власної держави і піддавалася асиміляторським і колонізаторським впливам державницьких націй: австрійців, та поляків.

Саме національна культура стала тим джерелом, яке живило національну ідею, сприяло збереженню традицій. На прикладі діяльності товариства «Просвіта» на Волині, можна чітко прослідкувати розвиток музично-драматичного мистецтва в краї, та його вплив на консолідацію українців навколо національної культури.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. На сьогодні вже здійснено спроби наукового аналізу та узагальнення діяльності товариства «Просвіта» у напрямку розвитку та популяризації музично-драматичного мистецтва на Волині у першій половині ХХ століття. Так, досліджувана тема порушується у працях Б. Савчука, М. Філіпович, В. Борщевича, Л.Марківської, С. Пономаренко, П. Шиманського та ін. Проте, й досі відсутні комплексні роботи з цієї проблематики. Тому, задекларована наукова проблема зберігає наукову, а також практичну значимість. Її вивчення важливе для об'єктивного і повного розкриття культурного процесу на Західній Україні, з'ясування успіхів і проблем, що постали в цій галузі впродовж досліджуваного періоду, дослідження ролі товариства «Просвіта» у збереженні національних традицій, самобутності та розвитку культури.

Мета та завдання статті дослідження ролі громадсько-просвітницького руху у збереженні та розвитку музично-драматичного мистецтва, культури, національних традицій на Волині у період 1918 – 1939 років.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Важливу роль у збереженні національних традицій проводили мистецькі колективи, закладаючи фундамент подальшого культурного розвитку української культури, мови, консолідації навколо національних традицій, шляхом масових зібрань, сходів, зборів, концертів, академій та вистав, організовуючи традиційні вечорниці, театральні вистави, церковні відправи, народні забави (наприклад Різдвяні свята), вшанування пам'яті видатних українських митців та політичних діячів, наприклад, Т.Шевченка, С.Петлюри, Лесі Українки, тощо. Саме концерти та театралізовані дійства були найбільш популярними серед волинян, і збирали навколо себе велику кількість поціновувачів, таким чином, стаючи усе масовішою культурою.

Період 20–30-х років ХХ століття для українського населення Волині був позначений гострими суперечностями, трагічними подіями, деформаціями економічного, соціального та національного характеру. А тому національно-визвольні настрої впродовж цього періоду не припинялися, а залежно від певних умов набирали все більшої гостроти. Особливо вони проявилися в середовищі національної інтелігенції, найбільш опозиційно налаштованої проти асиміляторського режиму.

Товариство «Просвіта» проводило значну роботу щодо створення та підтримки діяльності мистецьких колективів – музичних, театральних, хорових, хореографічних, художніх. Діяльність цих колективів сприяла збереженню та збагаченню національних традицій, заклала фундамент подальшого культурного розвитку Волині. У вирішенні тих чи інших соціальних проблем громадськості товариство «Просвіта» активно використовувало будь-яку можливість масових зібрань: зори, концерти, вистави, традиційні вечорниці, церковні відправи, народні забави, тощо.

Як зазначає М. Філіпович, саме цей період, отримує промовисту назву – «волинський Ренесанс» завдяки діяльності – композиторів М.Тележинського, М.Левицького, А.Річинського, журналіста П.Певного, майбутнього Патріарха Української автокефальної церкви С.Скрипника, літераторів Т.Ловецького, А.Горленка, А.Ланового, Б.Лазаревського, О.Станчук, Г.Орлівна, І.Матвіюк, І.Степанюк, В.Китаєвський, М.Калинчук, О.Підгірського, корифеїв української народної хореографії В.Авраменко, М.Подригулі, О.Бахова, режисера Д.Сідих, театрального діяча М.Певного, актора Г.Березовського, бандуристів Г.Білогубової, К.Місевича, Д.Щербини, випускника Празької консерваторії Р.Савицького, актриси Н.Гордієвської, співаків Л.Бабіюк, О.Поліщука, актора і режисера М.Орла-Степняка, науковців М.Кобрина, Б.Білецького, архітектора С.Тимошенка, краєзнавців-дослідників А.Дублянського, Л.Маслова та ін. [6, 45].

Перелічені діячі української культури утверджували риси національної самобутності й української ментальності. Згуртованість і єдність – особливість національного руху, адже ними керувало шире прагнення підняти духовний розвиток українського суспільства на вищий щабель.

Цілеспрямовано і наполегливо залучаються до справи національно-культурного відродження мешканці села, «Просвіта» на Волині створила широку мережу гуртків за уподобаннями. Першочергову роль туту відігравали вечори й концерти, які вимагали чималої попередньої підготовки. Програми цих заходів засвідчують, що мистецька діяльність Товариства була багатогранною. Слід виділити хорове мистецтво, до якого, за свідченнями очевидців, долучалися люди різного віку. Часто просвітянські хори виступали під час богослужінь, панахид. Відомі випадки, коли просвітянські філії організували церковні хори. Загалом, просвітянські колективи виникали, у переважній більшості, на основі місцевих церковних хорів і великою мірою сприяли українізації церкви, зближенню двох музичних сфер – світської і церковної [7, 113].

Як зазначає М. Філіпович, з середини 20-х років ХХ століття на Волині відчутно посилюється рух за організацію просвітянських хорів. Фактично, кожна третя філія мала власний хор, що пояснюється не лише любов'ю волинян до пісні, а й тим, що справа організації хорів не вимагала великих коштів. Головним завданням просвітянських хорів була пропаганда кращих зразків народної та професійної музики. Сільські хори в основному нараховували 20 – 25 осіб, поде, існують відомості і про доволі великі хоріві колективи, що нараховували 80 – 90 осіб, як, наприклад у с. Цумань. Та чи не найбільшим злетом культурно-мистецької роботи стала постановка «Просвітою» села Воютин опери «Наталка-Полтавка» у 1934 році [7, 114].

Як допоміжні виконавські одиниці виникали при хорах інструментальні колективи. Порівняно із хорами, інструментальні колективи відгравали більш складу роль у тогочасному музичному житті Волині. У містечках Рожище та Олика існували струнні оркестри, у селі Жидичині – духовий оркестр. Інструментальна музика – це напрям аматорського мистецтва, а в окремих випадках і професійного мистецтва, який займав чільне місце у діяльності культурно-освітньої секції товариства «Просвіта» [2, 76 - 78].

Однак, музичне життя Волині, досліджуваного періоду, не обмежувалося лише колективними формами. Культурно-мистецькі осередки виховували чимало відомих музикантів, які своїми сольними виступами в оркестровому супроводі створювали власні індивідуальні концертні програми. Перші успіхи у цій мистецькій справі пов'язані із виступами місцевих просвітянських солістів-бандуристів Г. Білогубової, М.Левицького, Д.Щербини [7, 117].

Посвітянин М.Тележинський у 1934 році видав збірник Волинських українських народних пісень для мішаних хорів. В збірнику були вміщені пісні: «Ой, чиї це воли», «Через Дунай кладочка», «Ой, п'яна ж бо я, п'яна», «Гей ішли воли із-за гори», «Кучерявий Марку, щось маю казати», «Бідна моя головонько», «Ой ти знав, нащо брав міщанку з міста», «Ой, іду, йду, йду»; колядки – «Нова радість стала», «Видить Бог», «Небо і земля» [6, 46].

Він же ж написав ряд розвідок присвячених ролі української пісні в історії народу вказуючи, що: «Кожний нарід пізнаємо в тому, що він утворив. Явища його культурного життя в проявах його творчого духу – це той матеріал, що дає нам змогу з'ясувати собі, – що то за нарід, чим багатий він і чие в нього самостійного культурного існування. Своєю культурою народ виявляє своє національне обличчя, себ-то, чим відрізняється він від інших народів» [5, 3]. «Музичні замітки: Дві річниці – до смерті М.Лисенка та К.Сетценка»; «Катерина – опера М.Аркаса».

Театрально-аматорська діяльність стала одним із найбільш поширених напрямів роботи волинської «Просвіти». Це можна пояснити тим, що театральне мистецтво було найбільш доступним і популярним

засобом національно-громадського та морально-етичного виховання. До того ж воно поліпшувало становище просвітянських осередків, на вистави з легкістю продавалися усі квитки.

Близько половини просвітянських осередків краю мали свої аматорські гуртки. Розвиток театральної справи залежав від багатьох складових: наявності приміщення, костюмів, декорацій, і ставлення до них польської влади. На Волині найбільші театральні гуртки були в селах Воютин, Жидичин, Колки, Торчин.

Репертуар аматорських колективів складався, насамперед, з творів українських авторів, народних пісень і танців. Для керівництва театральними секціями при філіях товариства «Просвіта» зосереджувалися кращі сили, серед яких було чимало талановитих акторів і режисерів.

Пропагувати українське мистецтво було не легко. На початку 20-х років у Луцьку існувало декілька театрів: польський (Волинський театр імені Ю. Словацького), єврейський театр, кілька аматорських драматичних колективів. Звісно, що польський театр перебував у привілейованому становищі і фінансувався державними установами Другої Речі Посполитої [7, 121].

У сфері театрального мистецтва діяли Театральний гурток українського Добродійного Товариства в Кременці, у якому працював артист Київського українського театру М.Садовського Г.Березовський. У Луцьку з 1928 року діяв на постійній основі український театр під орудою М.Певного, та майже у кожному волинському селі – аматорський драматичний театр, завдяки чому українські селяни прилучалися до драматургії, класики [6, 45 - 46].

Піднесення національної свідомості волинян у 20-30-х рр. ХХ ст. знаходило вияв у культурному самоутвердженні. Українська інтелігенція виробила ідеологію національно-культурного відродження, кінцеву мету вона вбачала у формуванні нової генерації діячів, через залучення широких кіл громадськості до виховання потреби культурного збагачення на основі багатомірової духовної спадщини, демонструючи тим самим, що українці є повноправною нацією нарівні з іншими.

Аматорські театральні гуртки і хорові колективи діяли і після офіційного закриття товариства «Просвіта» на Волині. Польська влада усіяко намагалася перешкоджати їх діяльності, забороняючи виступи, вдаючись до репресій щодо членів українських культурних об'єднань. Особливо складною ситуація стає на початку 30-х років ХХ століття з приходом на Волинь Г.Юзевського. Друга половина 30-х років пройшла в умовах заборон і переслідувань українського національно-культурного руху.

Не змінилася на краще ситуація з приходом на Волинь радянської влади, яка з перших днів утвердження в краї, у 1939 році, розгорнула рішучий наступ на осередки національної культури. Товариство «Просвіта» жодним чином не вкладалося у рамки радянської, безнаціональної ідеології, як, власне, і національні аматорські колективи, хори [8, 146 - 147], тощо. А це привело до знищення не тільки органів польської влади, а й традиційних українських політичних та культурно-просвітницьких інституцій.

Як зазначає Л. Стрільчук, радянський режим безжалісно знищував традиційні громадсько-політичні структури Західної України. Для цього влада використовувала військову силу, політичні репресії. Громадські об'єднання, політичні партії, освітні заклади та культурні спілки негайно були заборонені або ж узяті під контроль [3, 69 - 70]. Змушені були припинити діяльність численні культурно-освітні, кооперативні, молодіжні організації, які об'єднували кращі інтелектуальні сили краю (всього понад 30 товариств, організацій, об'єднань, кооперативів). З перших днів під приціл нової влади потрапила духовна інтелігенція.

Натомість запроваджувалися нові, радянські установи. Для їх функціонування потрібна була велика кількість лояльних кадрів. Однак, місцевим кадрам нова влада не довіряла, підозрюючи кожного другого у націоналізмі. Жоден з місцевих інтелігентів не увійшов до новостворених органів юстиції, прокуратури, міліції, інших державних установ і організацій.

Нова влада вважала, що місцева інтелігенція, яка виховувалась в умовах відносного політичного плюралізму, невиліковно заражена націоналістичною ідеологією. Тому переважна її більшість була відразу зарахована до «відвертих антирадянщиків, зрадників та шпигунів» або «замаскованих контрреволюціонерів». Масового характеру набуло фізичне винищення носіїв національної політичної культури. У першу чергу арештовували політичних емігрантів зі Східної України. Далі за

напрацьованим сценарієм відбувалися арешти представників української інтелігенції, керівників політичних, громадських організацій та їх членів [6, 48].

Наприклад, уже в жовтні – листопаді 1939 року було заарештовано більшість лідерів легальних у минулому партій, яких утримували у чотирьох в'язницях області, створених уже в перші дні радянської влади. Дещо пізніше, у червня 1941 року, перед відступом, було розстріляно близько 10 тис. політв'язнів Луцької, Ковельської, Рівненської та інших тюрем [1, 134].

Місцева інтелігенція була розпорошена, деморалізована, залякана репресивними заходами, масовим терором. Внаслідок еміграції, депортацій, ув'язнень, фізичного винищення Волинь позбулася майже половини своїх кращих національних кадрів. Уперше в історії цього краю інтелігенція як соціально-культурна спільність стала об'єктом цілеспрямованої жорсткої політики більшовицької держави, яка багато в чому перевершила наміри своїх попередників – польських асиміляторів [6, 49].

Новими, молодими пагонами проявили себе представники волинської «Просвіти» в еміграції, зокрема, ті члени товариства, які у роки Другої світової війни, та у перші повоєнні роки, опинилися у західних окупаційних зонах Німеччини та Австрії. Перебуваючи у таборах для переміщених осіб в західних окупаційних зонах, волинська творча інтелігенція, просвітяни, відродили аматорський театр, українське хорове мистецтво, національну освіту [4, 70 – 73].

Висновки. Роль товариства «Просвіта» у становленні та розвитку театрального та музичного мистецтва на Волині у міжвоєнний період переоцінити важко. Власне, воно зародилося і змогло ширитися, великою мірою, завдяки підтримці товариства. Аматорські театри, музичні колективи, хори об'єднували навколо себе краян, ставши для волинян не лише культурним, а й духовним джерелом, виховували патріотизм, сприяли усвідомленню волинянами національної ідентичності, згуртовували навколо національної культури, традицій, історії, національної ідеї.

Джерела та література

1. Кучерепа М.М., Вісин В.В. Волинь: 1939 – 1941 рр. Навч. посібник. / М.М. Кучерепа, В.В. Вісин. – Луцьк: Волин. обл. друкарня, 2005. – 486 с.
2. Савчук Б.П. Волинська «Просвіта» / Б.П. Савчук: монографія. – Рівне: «Ліста», 1996. – 154 с.
3. Стрільчук Л. Освітня політика радянської влади на землях Західної України (1939 – 1941 рр.). / Л. Стрільчук // Науковий Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. – № 5 (354). – Луцьк: Вежа, 2017. – С. 69 – 73.
4. Стрільчук Л. Просвітницька діяльність української інтелігенції в таборах для переміщених осіб у західних окупаційних зонах (1944 – 1951 рр.) / Л. Стрільчук // Науковий Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. – № 3 (328). – Луцьк: Вежа, 2016. – С. 69 – 71.
5. Українська нива. – Луцьк. – 1931. – 30 серпня.
6. Філіпович М. Громадсько-просвітницький рух на Волині в 1918 – 1939 рр. / М. Філіпович // Науковий Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. – № 3 (328). – Луцьк: Вежа, 2016. – С. 44 – 49.
7. Філіпович М. Луцька «Просвіта. 1918 – 1935 рр. / М. Філіпович. Монографія. – Луцьк: «Вежа», 2007. – 240 с.
8. Strilchuk L. The Ukrainian-Polish Confrontation in Volhynia in the Second World War: Historical Memory Transformations / L. Strilchuk // Copyright 2018 «Codrul Cosminului», Vol.24. – 2018, No. 1. – P. 145 – 164.

УДК 94:061

Олександр Соловей

«Просвіта» в суспільно-політичному та культурно-мистецькому житті Кременеччини (1918 – 1936 рр.)

У статті проаналізовано становлення та діяльність товариства «Просвіта» на Кременеччині у 20–30 роках ХХ ст. та її роль у суспільно-політичних, освітніх та культурних процесах.

Ключові слова: «Просвіта», Кременець, міжвоєнна доба, українці, інтелігенція.

Solovej O. “Prosvita” in the socio-political, cultural and artistic life of Kremenetschina (1918 - 1936).

In the article the formation and activity of «Prosvita» in Kremenetschyna in 20-30 years of the 20th century and its role in socio-political, educational and cultural processes is analyzed.

Key words: «Prosvita», Kremenets, the interwar period, ukrainians, intelligence.